

*Îi curgea în vine sînge hughenot, iar dragostea lui
pentru francezi, care a durat cît a trăit, era, poate,
într-un anume sens, un fel de întoarcere acasă.*

Ziarul regimentului
de *Royal Engineers* – necrologul lordului
Thomson of Cardington, martie 1931

Destinul lordului Thomson of Cardington

Nu departe de locul numit Crève-Cœur, lângă Beauvais, în Franța, se află pe o coastă o pădurice iubită de iepuri, zisă pădurea de la Allonne. În noaptea de 4 spre 5 octombrie 1930, în plină furtună, stătea aici la pîndă un braconier, sigur că nu va întîlni nici un paznic « pe o vreme din acelea de nu-ți vine să dai nici cîinele afară din casă », cum a spus el apoi la Londra, în fața comisiei de anchetă care cerceta prăbușirea lui R-101.

Văzu atunci un lucru nemaivăzut de ochi de om : o navă care, ca formă și mărime, semăna cu nava unei biserici venea spre el prin văzduh, răsucindu-se. Crezu că e chiar catedrala din Beauvais luată pe sus de furtună la porunca diavolului, căci acel obiect enorm zbura și era plin de lumini, de parcă s-ar fi ținut în el o slujbă solemnă pentru morți. Apoi luminile se stinseră toate deodată : un zgomot imens umplu cerul și pămîntul, iar crîngul se luminează pînă-n străfunduri. În clipa următoare, catedrala aeriană, zdrobită pe colină, ardea.

În ea, împreună cu cele patruzeci și șapte de persoane care-l însoțeau, pierea în flăcări un bărbat, el însuși flacăra și lumina cât trăise. Funcția : ministru al Aviației britanice ; definiția : un soldat, un laburist, un paradox, un englez. Eu trebuie să-l identific, să-l recunosc ; să-l fac, prin atotputernicia amintirii, să iasă viu dintr-unul din cele patruzeci și opt de sicrie anonime salutate de tunuri și de toate clopotele într-o zi decretată de doliu național pentru Franța ca și pentru Anglia, să se ridice dintre morții acoperiți de același drapel pe care pământul orgolioasei lui patrii i-a primit ca pe niște fii, altfel spus, ca pe niște regi.

Christopher Birdwood, lord Thomson of Cardington ! Dacă aș putea să-i scriu viața pe note, aș fi mulțumită. Tema muzicală s-ar potrivi cu existența sa războinică, în care premoniția, sentimentul și pre-sentimentul sentimentului au jucat rolul principal. Și știu că a iubit cu pasiune muzica.

Elementele stranii și aparent contradictorii din care-i era făcută viața s-ar rîndui poate mai bine într-o simfonie decît într-o carte. Ar fi o simfonie eroică, străbătută însă de cîte un uriaș hohot de rîs, al lui, căci era un bărbat vesel, capabil de ironie și pe care prostia omenească îl făcea elocvent pînă la emfază.

Aș introduce mai întîi în simfonie tema focului. Avea foc în minte și în priviri ; vorba lui scînteia, strălucea fără urmă de afectare, avea replică, inspirație, lirism, iar Duhul Sfînt care pogorîse din ceruri pe capul lui pogoară arareori asupra unui englez : avea darul limbilor. Nu că ar fi vorbit vreuna fără accent, ceea ce în gura lui ar fi fost un fel de trădare ; însă cunoștea mai multe limbi și cea pe care o îndrăgea mai mult, franceza, și-o însușise prin dreptul pe care i-l dădeau asupra ei pagini întregi de mare proză știute pe de rost. Căci descoperise secretul de fabricație al țării lui Montaigne, Rabelais, Bossuet, Voltaire, Renan, Michelet, al *Memoriilor de dincolo de mormînt* : știa că cei mai mari poeți ai Franței sînt prozatorii ei. Pentru ca un străin să facă această descoperire, trebuia, poate, să aibă o ureche de muzician.

Am făcut cunoștință cu el prin muzică, în timpul unui concert de la Curte. El a povestit acest episod ; îl voi povesti și eu la timpul potrivit, atunci când istoria vieții lui va cuprinde tardiva mea prezență. Purta în ziua aceea semnul focului pe guler, lucru pe care l-am remarcat odată cu detaliile feței, căci am fost ispitită să-l desenez, atât de nemișcat stătea – și chiar l-am desenat după aceea. Flăcările heraldice brodate pe uniformă sa de gală îi indicau regimentul, *Royal Engineers*, adică « Geniul », arma savantă. Flăcările acestea îmi aminteau de altele de același gen pe care le văzusem în copilărie pe un ceas vechi, din Renaștere, al mamei. Focul apare pe blazonul familiei din partea mamei, un blazon ce reprezintă, în chip bizar, un fenix pe rugul lui, pasărea Reînvierii pe cale de-a muri. Desenînd mai tîrziu chiar aceste flăcări stilizate pe gulerul lui, m-am gîndit la toate astea.

Reflexe de incendiu se vor vedea peste tot în aceste pagini... Focul pe care a trebuit să-l aprindă în tinerețe în tabăra burilor, într-o fermă sud-africană ; focul care mi-a mistuit casa în timpul șederii lui printre noi ; focul care, la ordinul lui, i-a fost pus țării mele, ale cărei grîne și al cărei petrol au ars trei zile și trei nopți – nopți luminate ca ziua, zile întunecate ca noaptea ; în sfîrșit, focul care a căzut din cer pe casa lui și a fost cît pe ce să-l distrugă pe cînd locuia în orașul în care m-am născut eu.

În melodie aș fi introdus tema norilor ; ei vor juca un rol important în această istorie și mi-ar fi mai ușor să-i mîin în fraze muzicale : *maestoso* – grandioșii nori ai Occidentului. De asemenea, tema orientală, tema Indiei, țara în care s-a născut și spre care se îndrepta în ceasul morții. Acestei teme îi aparțin smaraldele și fascinația pe care o exercitau asupra lui aceste pietre de idol hindus, asemănătoare cu luminile verzi, ultimele pe care le va fi zărit atunci cînd nava sa fantomă avea să părăsească ținutul Angliei.

Ar apărea și trioletul gotic : Ierusalimul eliberat de cel ce părea cu adevărat un cruciat, trupul și inima fiindu-i datate « de la începutul secolului al XIII-lea ». Notre-Dame, Canterbury și despărțirea noastră în Westminster Hall, « cea mai frumoasă sală gotică din lume », cum spunea el, pregătită să-l odihnească atunci cînd Big Ben, orologiul gigantic din Turnul Parlamentului, ar fi bătut ceasul...

Ar mai fi tema Franței, cu inmul bahic înălțat vinurilor ei, iubire împărtășită pentru Paris, terminîndu-se cu mica frază fatidică :

— Ah, dragul meu Tavernier,¹ aveți o țară tare bună și frumoasă ! Cândva, o să vin să mor în Franța.

În pădurea de la Allonne, lângă Beauvais – vor spune cele trei viori, *dolce, fugato*, în surdină...

Cum să povestesc altfel decît orchestrînd-o această viață atît de bogată în armonii de tot felul, în care predomină elementele – aerul, focul, pămîntul, marea pe care a străbătut-o suveran, furtuna ? Și nu mă pot sluji decît de cuvinte...

« Prietenia dintre un tînăr și o tînără este o păcăleală. » Astfel vorbea înțelepciunea părintească pentru a mă pune în gardă, la începutul vieții mele, împotriva Artificiului și a Necinstei, aceste vulpi bătrîne din fabulă.

Fericiți păcăliți ! Prietenul meu, lord Thomson of Cardington... Lui i se datorează dezmințirea adagiului. Cincisprezece ani de prietenie, timp în care, făcînd socoteala zilelor, nu ne-am văzut nici măcar doi ani întregi ; o corespondență ce se întinde, fără pauze, din 1915 pînă în 1930 ; afecțiunea mamei și cea a surorii sale care mi-au îngăduit să urmez cursul anilor în care eu nu eram, iată tezaurul de care dispun. Am fost inițiată în arcanle unei mari prietenii masculine și mi s-au acordat onorurile ei ; mi-a fost dat să asist la spectacolul magnific al unei crize de conștiință, care s-a încheiat după chipul omului... Am văzut un bărbat trecînd de la statutul de militar la cel de laburist pentru că în sufletul lui spiritul cavalerilor nu murise și pentru că sărmanii și împilații aveau mai multă putere asupra lui decît cei puternici. Și asta, după ce se încheiase războiul.

Am văzut reunite în ființa lui trăsăturile originale și contradictorii ce alcătuiesc misterul misterelor omenești : personalitatea unui englez. L-am văzut urmărind, îndrăgind, construind și profetizînd instrumentul propriei sale morții. Pașnic, așa cum sînt cei puternici, și lipsit de ură,

¹ Édouard Tavernier, scriitor francez, autor al cîtorva romane, corespondent al ziarului *Le Temps*, prieten al lordului Thomson of Cardington (*n. a.*).

nu l-am văzut altfel decât bătându-se ; împotriva dușmanului dinăuntru și din afară, împotriva nemților, împotriva turcilor, împotriva forțelor prostiei, împotriva lui însuși.

Pentru mine e un adevăr că a ieșit învingător din toate aceste lupte, pînă și din cea mai disperată...

S-a născut general, la 13 aprilie 1875, la Nasik, în provincia Bombay, fiu, nepot și strănepot de ofițeri generali care au comandat în Indii, deja însemnat pentru luptă, așa cum un cal pursînge este însemnat pentru cursă. Bunicul său după tată, generalul Harry Thomson, care a făcut marele ocol pe la Capul Bunei Speranțe în ultimii ani ai secolului al XVIII-lea, a comandat Regimentul 6 de cavalerie ușoară din Bengal și s-a bătut pe vremea lordului Lake ; bunicul său din partea mamei, generalul de divizie Christopher Birdwood, aflat în garnizoană la Bombay, a întemeiat o spiță de generali, iar un alt nepot al său, sir William Birdwood, mareșal al Angliei, văr primar cu generalul nostru de brigadă, lord Thomson of Cardington, era, de curînd, comandantul-șef al armatei din Indii.

E util să cunoaștem această filiație. Nu o amintesc aici ca pe o glorie deșartă, ci pentru că ea conferă întreaga-i valoare luptei extraordinare pe care a trebuit s-o ducă împotriva atîtor generali acest tînăr general care și-a dat demisia în 1919 ca să devină laburist, fără ca măcar să-l cunoască altfel decât după nume pe cel care avea să-i devină șef și prieten : James Ramsay MacDonald.

Ca să apreciem corect forța lui de caracter, trebuie să ne amintim că n-a existat niciodată o castă mai castă, mai înverșunat închisă decât cea a militarilor de profesie din Anglia, castă care i-a fost leagăn și școală. Chiar el mi-a povestit cum a fost primit în clubul său a doua zi după ce imperioasa conștiință ce-l chinuia îl făcuse să se decidă. Revăd « clubul » așa cum mi l-a arătat el odată, într-o după-amiază de vară, în Piccadilly. « *United-Service* », armata și marina : o orgie de liniște și respectabilitate ; fotolii adînci precum calele unor nave străvechi, izolate ca niște insule și, ca și ele, de necucerit, fiecare aparținînd Angliei, respectiv vreunui

« *old boy* » din armata de uscat sau din marină, amiral sau general la pensie, trecut în rezervă.

Într-o zi, la scurt timp după ce *Gazeta oficială* îi publicase demisia, pe când traversa sala de lectură, Nirvana plină de fum, unde *mylady* Nicotina este adorată de pontifii acestor insule taciturne, dintr-un fotoliu adânc s-a ridicat o voce :

— Thomson, dumneata ești, nu-i așa, fiul generalului-maior David-Thomson, nepotul venerabilului meu prieten Christopher Birdwood și fiul surorii lui sir George Birdwood, directorul lui British Museum ? Ei bine, băiete, când m-am întors din Indii, în 1876, erai pe vapor. I-am oferit zece lire mamei dumitale ca să te arunce în Marea Roșie, dar n-a vrut. Mama dumitale era fermecătoare. Dumneata aveai un an, cred, și posedai deja o voce în stare să facă să cadă zidurile Ierihonului : cei de pe vas te porecliseră « *Urlătorul* ». Cabina mea era alături de a voastră. Nu mi-am schimbat părerea. Ai părăsit armata ca să devii socialist ; socialiștii sînt niște bolșevici, iar bolșevicii sînt niște asasini. Regret și acum că mama dumitale n-a acceptat cele zece lire.

Era vocea « clubului », vocea castei care țîșnea din adîncurile fotoliului ca să-l afurisească. Însă el le rezerva bătrînilor clasica surpriză. Avea să le dovedească că adevăratul secret al puterii britanice nu se pierduse odată cu tinerele generații. În țara dreptului întîiului născut, fiii trebuie în mod necesar să depășească orizontul taților : Jupiter trebuie întotdeauna să-l învingă pe Saturn.

Al șaselea copil și al treilea fiu într-o familie de zece copii coborîtoare din fiul mai mic al unui *laird* scoțian – iată ce era Christopher Birdwood Thomson în punctul său de pornire ; și, prin forțe proprii, baron, pair ereditar al regatului și consilier particular al regelui – iată ce avea să devină. Și încă nu se terminase. Avea să urce mult mai sus. Viitorul vierege al Indiilor, se spunea... Pentru că era ambițios ? Nu. L-am cunoscut umil în fața sarcinilor sale și nepăsător față de aparențele succesului. S-ar putea spune despre el ceea ce spunea el despre Imperiul Britanic : « *We never meant to have an Empire : it just happened.* »¹ Fiecare dominion – o întîmplare. Trebuia însă să fii demn de el.

¹ « Nu ne-am propus niciodată să avem un imperiu : asta ni s-a întîmplat pur și simplu » (în limba engleză în text) – *n. trad.*

Cita cu plăcere acest proverb persan : « Nu toți cei care au alergat pe câmp au prins măgarul sălbatic. Dar cel care l-a prins a alergat. » Se născuse sub mangotier, în țipetele păunilor, ca mulți alți fii ai Angliei. Dar copilul iritat pe care mama lui îl aducea înapoi de la Bombay la Tilbury, traversînd Oceanul Indian, și care țipa atît de tare pe drum nu degeaba respirase încă de la naștere aerul guvernării. Primise la Nasik botezul imperial și sărutul Asiei, fără de care nu există adevărată măreție nici pentru un grec, nici pentru un roman, nici pentru un hughenot din Caledonia. Și toată viața oamenii îl vor vedea căutîndu-și drumul spre Est, întorcîndu-se către Orient.

Tatăl său, care devenise general de divizie, ieșise la pensie. Văduv, recăsătorit cu fermecătoarea Emily Birdwood, își tot clădea descendența și se întorcea în Anglia pentru a se îngriji de educația copiilor săi. I s-au mai născut patru după întoarcerea din Indii. Erau doisprezece, socotindu-i și pe cei mari, din prima căsătorie. A trebuit să construiască o casă ca să-i cuibărească pe toți nu departe de școli. Această hulubărie a fost botezată Underwood, după numele unei proprietăți a generalului aflată în împrejurimile orașului Cheltenham. Ce zgomot în această casă și cîte griji ! Trebuia acum să-i crești, și să-i crești bine pe toți acești micuți englezi, pe toate aceste micuțe englezoaice, copii voluntari, încăpățînați, rivali – cei mai mari fiind deja obișnuiți, din pricina sumedeniei de servitori-sclavi pe care-i avuseseră în Indii, să fie mai degrabă ascultați decît ascultători ! Mama a fost cea care a purtat povara întoarcerii la simplitatea vieții englezești după fastul colonial. Generalul s-a săturat repede și a plecat în frumoasa Italie. Viața patriarhală, îndulcită cu lungi călătorii este formula pe care o adoptă mulți bătrîni englezi prolifici. Acesta se retrase la Florența.

Astfel, mama căpătă în mintea fiului figura Providenței. De-a lungul anilor lui de școală la Cheltenham, mama înseamnă « acasă » ; tot ea e confidenta, refugiul, autoritatea, uneori pedeapsa, întotdeauna consolare. Nu este el oare fiul predestinat, « *the fairest of the flock* »¹, cel căruia ea îi dăduse, ca prenume de-al doilea, după gîngășul obicei englezesc, numele tatălui ei, Birdwood, care înseamnă « pădurea păsărilor » ? Influența ei atotputernică a făcut din copilul prea viril, tulburat de propria-i

¹ « Cel mai frumos din turmă » (*n. a.*).

vitalitate, o ființă aptă de milă, de grație. Farmecul căminului, a cărui nostalgie acest soldat al unui imperiu rătăcitor o va avea toată viața, va fi fost înjghebat de ea pentru el din mirosul trandafirilor, din vechi și sigure băuturi de leac, din cremele cu fructe, din tartinele de fiecare zi, din ceștile cu ceai fierbinte servite de mâini albe. Ea și-a copleșit copilul cu acele senzații delicioase ce nu se uită niciodată ; așa se face că plăcerile mai grosolane ale vieții nu-l vor reține prea mult. Îi va fi ușor unei femei să regăsească în el urma duiosului jug feminin și să-l recunoască, sub aparența omului neîmblînzit, pe fiul femeii. De unde și gustul lui pentru cele ce pot fi respectate, precum și amuzanta lui predilecție pentru un anume tip de servitoare bătrână, al cărei original a fost « *Lucy the Cook* », bucătăreasa de la Underwood, sentiment care l-a făcut să se atașeze ca un copil de Madam Bița, servitoarea sa româncă, apoi de Mrs. MacKenzie, o servitoare scoțiană, o adevărată mare doamnă în felul ei, ca să nu mai vorbim de celelalte, pe care nu le-am cunoscut și care cu toatele trebuie că aveau ceva din caracterul antic, sacerdotal al zînei bine-făcătoare ce veghează asupra bucătăriei. Toate acestea erau reminiscențe de copil crescut în gineceu, amintiri din casa copilăriei condusă de o femeie și alcătuită din femei. Poate era și regretul după acea pierdută stare de bine la un bărbat care și-a petrecut aproape întreaga viață în război sau în călătorii.

Cînd își depăna amintirile, vorbea puțin despre tatăl lui. Saturn, retras la Florența, a influențat totuși cariera fiului prin alegerea clasică a școlii militare de la Woolwich, prin care trecuse el însuși. Studiile adolescentului la Cheltenham trebuie că au fost strălucite, căci știm că a intrat la Woolwich al nouăsprezecelea dintr-o lungă listă și că era cel mai tînăr dintre cadeți la vârsta de 16 ani și 8 luni. Dar la încheierea colegiului nu obținuse marea medalie de aur, deși o merita, și asta dintr-un motiv pe care mama sa îl pomenește și astăzi coborînd vocea și plecîndu-și ochii, cu o timiditate adorabilă la o femeie de 86 de ani : fusese văzut de director sărutînd o fată, ceea ce mama traduce prin : « *smiling a girl* », surîzîndu-i unei fete. A fost destul pentru a fi socotit nedemn de suprema recompensă de către îngerii puritani care erau, și poate mai sînt și acum, profesorii de la colegiul din Cheltenham. Asta însă nu l-a împiedicat să obțină premiul întîi la franceză.